

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

İktisadi faaliyet, 2019 yılı ilk çeyreğinde Nisan Enflasyon Raporu'nda ortaya konulan görünümle uyumlu olarak kısmi bir toparlanma kaydetmiştir. Çeyreklik büyümeye katkılar itibarıyla, net ihracat yatay bir seyir izlerken, yurt içi talepteki artış toparlanmanın sürükleyicisi olmuştur. Risk primlerindeki iyileşme, kredi-mevduat faiz farkının daralması, güçlü kredi ivmesi ve kamunun destekleyici duruşu yurt içi talebi desteklemiştir. Bu doğrultuda özel tüketim harcamaları dönemlik olarak artış sergilerken, kamu harcamalarındaki artış çeyreklik büyümeye yüksek bir katkı yapmıştır. Diğer yandan, inşaat sektörü kaynaklı olmak üzere, sabit sermaye yatırımları gerilemiştir.

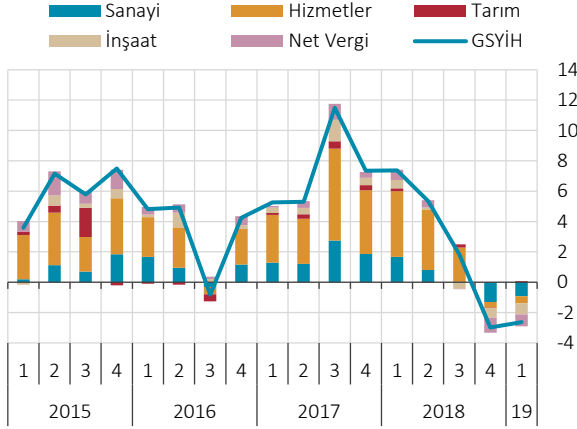
İktisadi faaliyetteki toparlanmanın yılın ikinci çeyreğinde ılımlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde ilk çeyrekteki güçlü kredi ivmesinin gecikmeli etkileri sürse de, artan finansal oynaklığa bağlı olarak yükselen risk primleri ve sıkılaştıran finansal koşullar, başta yatırımlar olmak üzere, özel kesim talebini sınırlamıştır. Kamu harcamalarındaki zayıflama da yurt içi talebi yavaşlatan bir diğer unsur olmuştur. Buna karşılık, küresel büyümedeki yavaşlama sinyallerine rağmen iç talebe duyarlı sektörlerin ihracata yönelimi, firmaların pazar çeşitlendirme esnekliği ve Türk lirasındaki birikimli değer kaybının destekleyici etkisiyle mal ve hizmet ihracatı artmaya devam etmiştir. Özellikle turizmdeki güçlü seyir, doğrudan etkilerinin yanında dayanıksız tüketim malları ve taşımacılık gibi bağlantılı sektörler kanalıyla da iktisadi faaliyeti desteklemiştir.

Yılın ikinci yarısında, enflasyon görünümünün iyileşmesi ve ülke risk primindeki gerilemeyle birlikte yurt içi talepteki ılımlı toparlanmanın sürmesi beklenmektedir. Bu dönemde, rekabet gücü gelişmelerinin mal ihracatını desteklemeye devam edeceği, hizmet ihracatının da güçlü seyrini koruyacağı tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda iktisadi faaliyetteki ılımlı toparlanmanın süreceği, toplam talep koşullarının ise enflasyona düşüş yönlü katkı vermeye devam edeceği öngörülmektedir. Öte yandan, jeopolitik gelişmelerin yanı sıra küresel iktisadi faaliyet görünümüne yönelik devam eden belirsizlikler, gerek sermaye akımları gerekse dış ticaret kanalıyla büyüme üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır.

4.1 Üretim Gelişmeleri

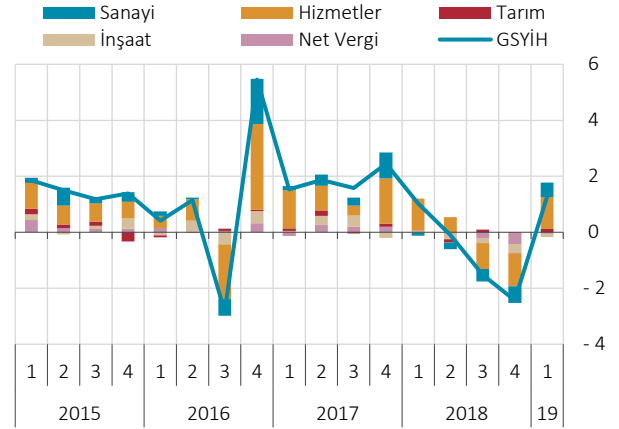
GSYİH, 2019 yılı ilk çeyreğinde mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak bir önceki çeyreğe kıyasla yüzde 1,3 oranında artarken, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,6 oranında daralmıştır. İlk çeyrekte iktisadi faaliyetteki toparlanma, inşaat hariç, sektörler geneline yayılmış, dönemlik büyümeye en yüksek katkıyı hizmetler sektörü yapmıştır. Yıllık bazda incelendiğinde ise tarım sektöründeki sınırlı pozitif katkı hariç tüm sektörlerin büyümeye negatif katkı yaptıkları dikkat çekmektedir (Grafik 4.1.1 ve Grafik 4.1.2).

Grafik 4.1.1: GSYİH Yıllık Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (% Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

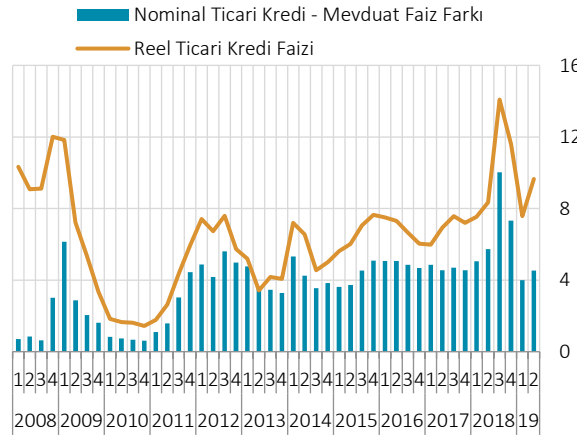
Grafik 4.1.2: GSYİH Çeyreklik Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

2018 yılının ikinci yarısında önemli ölçüde sıkılaştırılan finansal koşullar 2019 yılının ilk çeyreğinde kısmi bir iyileşme kaydetmiş ve iktisadi faaliyetlerdeki toparlanmayı desteklemiştir. Ancak yılın ikinci çeyreğinde, reel ticari kredi faizi ve kredi-mevduat faiz farkında, daha sınırlı da olsa, yeniden artış gözlenmiştir (Grafik 4.1.3). Finansal oynaklıkta gözlenen artış iktisadi faaliyetlerdeki toparlanmayı yavaşlatmıştır. Nitekim öncü göstergelerden oluşturulan ısı haritası, iktisadi faaliyette ilk çeyrekte gözlenen olumlu tablonun yılın ikinci çeyreğinde bir miktar zayıflayacağına işaret etmektedir (Grafik 4.1.4).

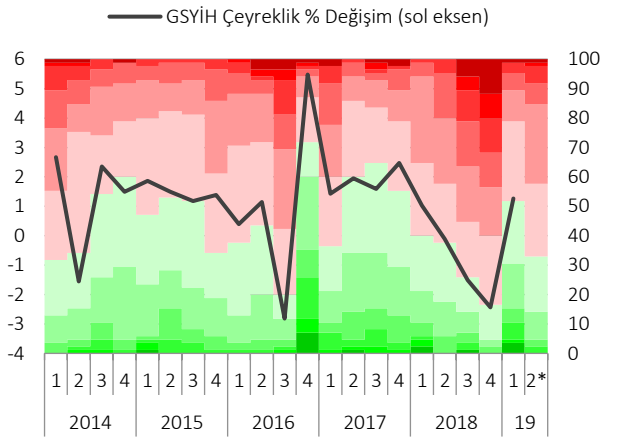
Grafik 4.1.3: Ticari Kredi-Mevduat Faiz Farkı ve Reel Ticari Kredi Faizi* (Yıllık, Basit, %)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* 12 ay sonrasına ait TÜFE enflasyon beklentileri ile reelleştirilmiştir.

Grafik 4.1.4: İktisadi Faaliyet Isı Haritası** ve GSYİH Dönemlik Büyümesi

Kaynak: Yöntem ve veri kaynakları için detaylı bilgi 2019-Nisan tarihli Enflasyon Raporu Kutu 4.3'te sunulmuştur.

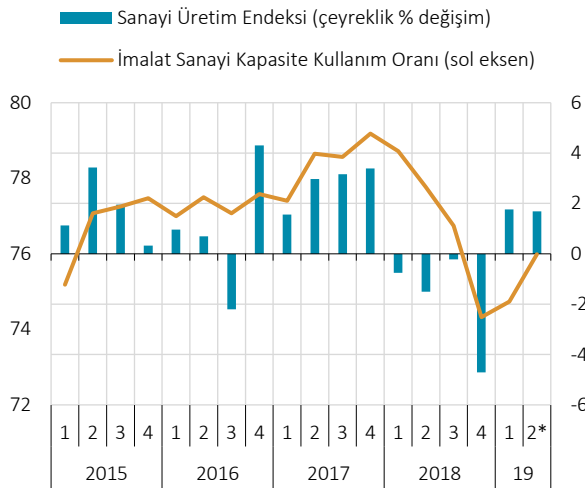
* 26 Temmuz itibarıyla.

** Yeşil rengin payının artması, iktisadi faaliyete dair takip edilen göstergelerin daha fazla kısmının olumlu seyrettiğini göstermektedir.

Sanayi sektörü faaliyetinde, yılın ilk aylarında giderek güçlenen artış eğilimi sonucunda ilk çeyrekte dönemlik artış gerçekleşmiştir. Sanayi üretimi ikinci çeyrek gelişmeleri incelendiğinde, Nisan ayındaki gerilemeden sonra, sektörün Mayıs ayında diğer ulaşım araçları kaleminin desteğiyle güçlü bir artış sergilediği ve yılın ilk çeyreğine kıyasla yüzde 1,7 oranında arttığı görülmektedir. Bayram nedeniyle öne çekilen ihracatın ve köprü günü etkisinin Haziran ayında üretimi sınırlayacağı ve ikinci çeyrekte üretimin ilk çeyreğe göre ılımlı bir artış sergileyeceği tahmin edilmektedir. Kapasite kullanım oranı verilerindeki artışın ikinci çeyrekte de devam etmesi bu görünümü desteklemektedir (Grafik 4.1.5). Reel ciro endeksleri, sanayi üretiminde ilk çeyrekte gözlenen toparlanmanın yurt içi talep kaynaklı olduğuna, ikinci çeyrekteki artışta ise yurt dışı satışların da olumlu katkı yaptığını işaret etmektedir. Diğer yandan, inşaat bağlantılı

sektörler zayıf seyrini sürdürerek toplam sanayi üretimini sınırlamaya devam etmiştir. PMI verileri, eşik seviyenin altında kalmakla birlikte, Haziran ayında güçlü sayılabilecek bir artış sergilemiş (Kutu 4.1) ve olumlu bir görünüm sunmuştur. Yeni siparişler incelendiğinde ise yurt içi kaynaklı artışın daha belirgin olduğu gözlenmektedir (Grafik 4.1.6).

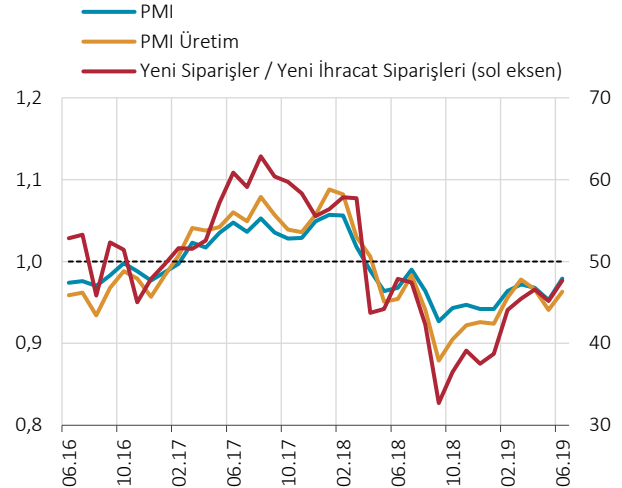
Grafik 4.1.5: Sanayi Üretim Endeksi ve Kapasite Kullanım Oranı (Mevsimsellikten Arındırılmış, Çeyreklik % Değişim)

Kaynak: TCMB, TÜİK

* Sanayi üretimi Nisan-Mayıs dönemini kapsamaktadır.

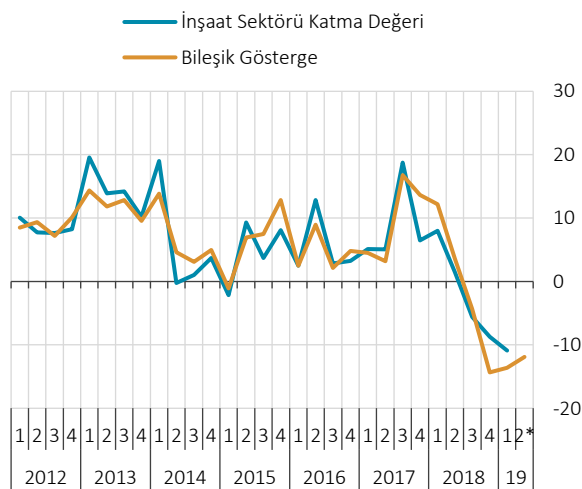
Grafik 4.1.6: PMI ve PMI Üretim (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Kaynak: IHS Markit.

İnşaat sektörü katma değeri ilk çeyrekte dönemlik bazda daralmaya devam etmiş, yıllık bazda ise yüzde 10,9 oranında gerilemiştir. İnşaat sektörü bileşik göstergesinin yanı sıra imalat sanayiinde inşaatla bağlantılı sektörlerdeki gelişmeler ve sektördeki istihdam kayıplarının devamı, sektör katma değerinde dönemlik bazda süregelen düşüşün ikinci çeyrekte de devam edebileceğini göstermektedir (Grafik 4.1.7, Grafik 4.3.4). İnşaat sektörü güven endeksi göstergelerinden son üç aydaki inşaat faaliyetleri ve sipariş düzeyi sorularına verilen yanıtlar sektör faaliyetindeki zayıf seyrini teyit etmektedir (Grafik 4.1.8).

Grafik 4.1.7: İnşaat Sektörü Katma Değeri ve Bileşik Göstergesi** (Yıllık % Değişim)

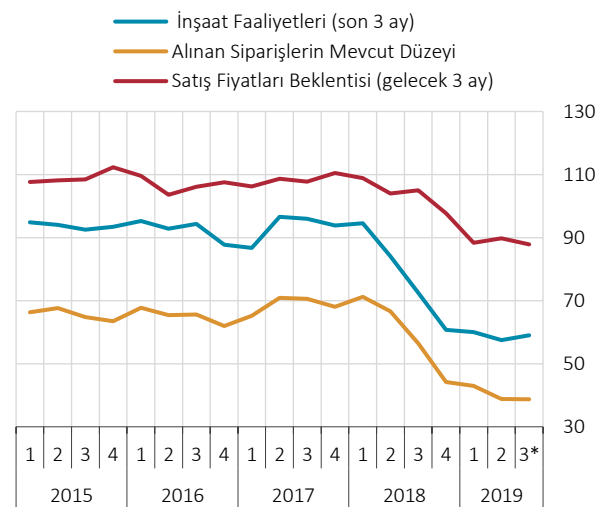

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Mayıs ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge, fabrikasyon metal ve mineral maddeler sektörleri yurt içi reel cirolarının yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

Grafik 4.1.8: İnşaat Sektörü Güven Endeksi Göstergeleri** (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Kaynak: TÜİK.

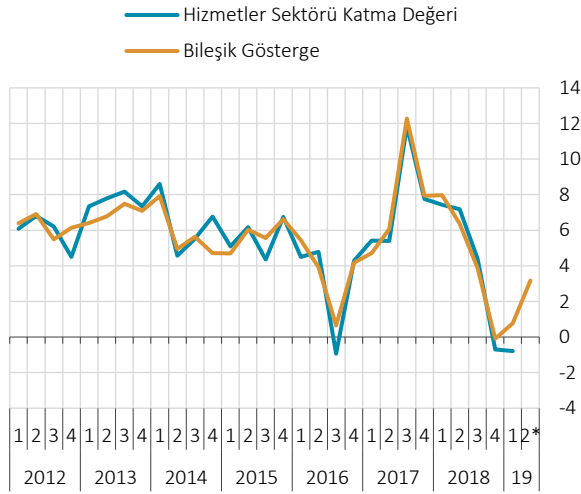
* Temmuz ayı itibarıyla.

** Endeksin 100'den büyük olması sektörün mevcut ve gelecek döneme ilişkin iyimserliğini, 100'den küçük olması ise kötümserliğini göstermektedir.

Hizmet sektörü katma değeri 2019 yılının ilk çeyreğinde yıllık bazda gerilemesine rağmen dönemlik artış sergilemiştir (Grafik 4.1.9). Bileşik gösterge, güçlü hizmet ihracatının desteğiyle sektörün ikinci çeyrekte yıllık ve dönemlik artış sergileyeceğine işaret etmektedir. Hizmetler sektörü güven endeksi de ikinci çeyrekte bir miktar yükselerek artış eğilimine ilişkin değerlendirmeyi desteklemektedir (Grafik 4.1.10).

İkinci çeyreğe ilişkin göstergeler birlikte ele alındığında, inşaat sektöründeki zayıf görünüm ilk dikkat çeken unsurdur ve sektör iktisadi faaliyeti sınırlamaya devam etmektedir. Diğer yandan, finansal koşullardaki sıkılaşmaya rağmen sanayi ve hizmetler sektörlerinde daha olumlu bir görünümün hakim olduğu ve bu sektörlerin dönemlik olarak artış sergileyeceği değerlendirilmektedir.

Grafik 4.1.9: Hizmetler Sektörü Katma Değeri ve Bileşik Göstergesi (Yıllık % Değişim)**

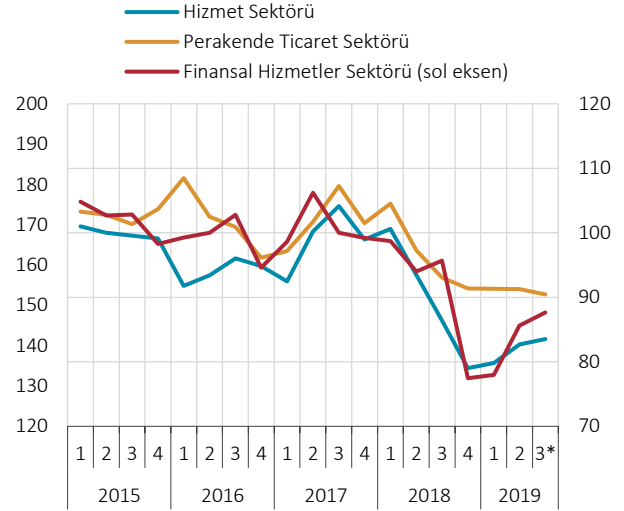

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Mayıs ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge, sanayi üretimi, reel hizmet ihracatı ve gıda-dışı perakende verilerinin yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

Grafik 4.1.10: Sektörel Güven Endeksleri (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

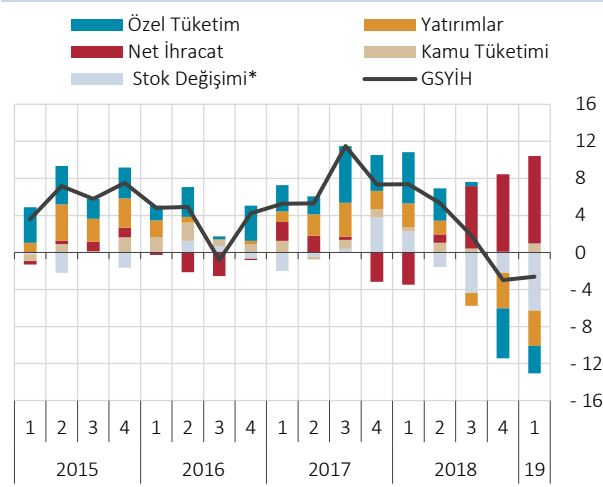
* Temmuz ayı itibarıyla.

4.2 Talep Gelişmeleri

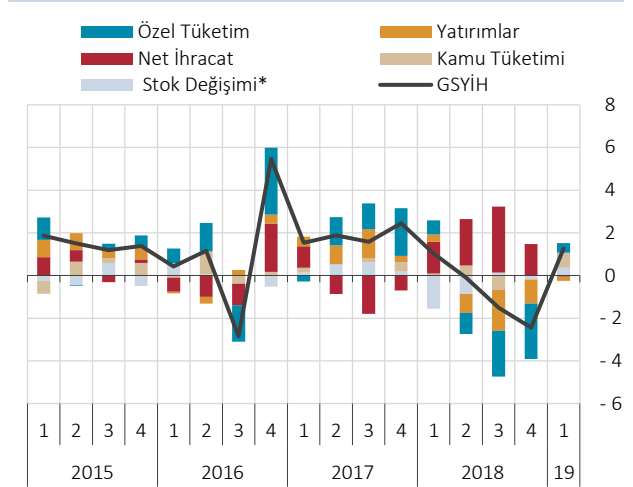
GSYİH verileri harcamalar yönünden incelendiğinde, yılın ilk çeyreğinde gerçekleşen dönemlik büyümenin yurt içi talep kaynaklı olduğu gözlenmektedir. Bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla büyümeye en yüksek katkıyı sağlayan net ihracat ise gerek ihracat gerekse de ithalattaki gerilemeye bağlı olarak dönemlik bazda yatay bir seyir izlemiştir.¹ Zayıf istihdam görünümüne rağmen, döviz kuru oynaklığı ve finansal koşullardaki kısmi iyileşme ile ücretlerdeki reel artış neticesinde özel tüketim harcamaları dönemlik bazda yükselmiştir. Özel tüketim harcamalarındaki artış hem mal hem de hizmet kalemlerinden kaynaklanmıştır. Kamu tüketimi dönemlik büyümeye pozitif katkı sağlayan bir diğer kalem olmuştur. Diğer yandan, makine-teçhizat yatırımlarında dönemlik bazda güçlü bir artış gerçekleşmişken, inşaat yatırımlarındaki gerileme sürmüştü ve toplam yatırımlar büyümeye negatif katkı yapmıştır (Grafik 4.2.1 ve Grafik 4.2.2).

¹ Türkiye'nin OECD ülkelerine kıyasla yurtdışı piyasalardan ithal ettiği ürünlere daha fazla katma değer yaratabildiğini gösteren gözlemler Kutu 4.2'de sunulmaktadır.

Grafik 4.2.1: Harcama Yönünden Yıllık Büyüme Katkıları (% Puan)

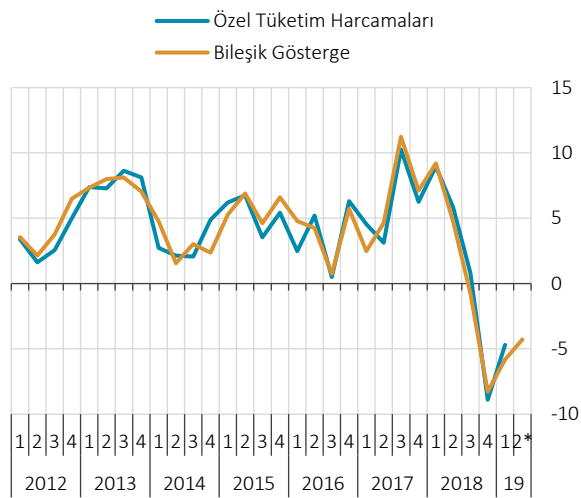

Grafik 4.2.2: Harcama Yönünden Dönemlik Büyüme Katkıları (% Puan)

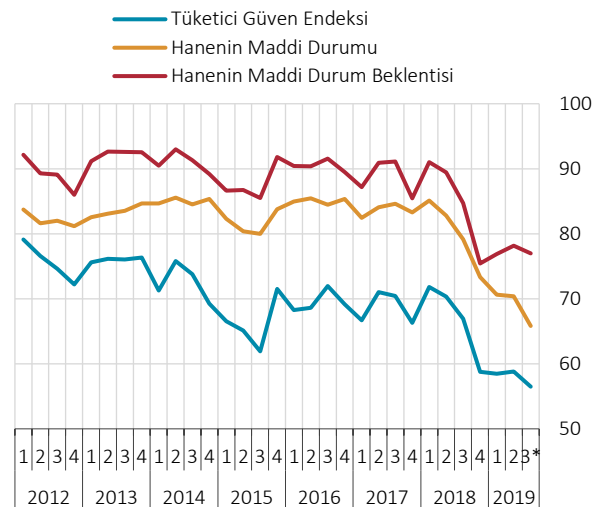

Yılın ikinci çeyreğinde özel tüketim harcamalarında toparlanma eğilimi devam etmektedir. İstihdam piyasasındaki zayıf görünüm tüketim harcamalarını baskılayarak, kamu transferleri destekleyici rol üstlenmiştir. Yurt içi reel ciro endeksleri, dayanıksız mal satışlarında ilk çeyrekte görülen artışın Nisan-Mayıs döneminde yavaşlayarak devam ettiğine, dayanıklı mal satışlarındaki ılımlı seyrin ise korunduğuna işaret etmektedir. Nitekim tüketimle ilişkili verileri bir arada sunan bileşik gösterge, ikinci çeyrekte özel tüketim harcamaları yıllık gerileme oranının bir miktar azalacağına işaret ederken, bu gelişme dönemlik artışa karşılık gelmektedir (Grafik 4.2.3). Bununla birlikte, tüketici güven endeksinde yılın ilk çeyreğinde gözlenen yatay seyir ikinci çeyrekte de korunmuştur. Tüketimde dönemlik artışlar gerçekleşmesine karşın güven endekslerinin düşük seviyelerdeki yatay seyri, tüketicilerin temkin düzeyinin yüksekliğini göstermektedir (Grafik 4.2.4).

Grafik 4.2.3: Özel Tüketim Harcamaları ve Bileşik Gösterge** (Yıllık % Değişim)

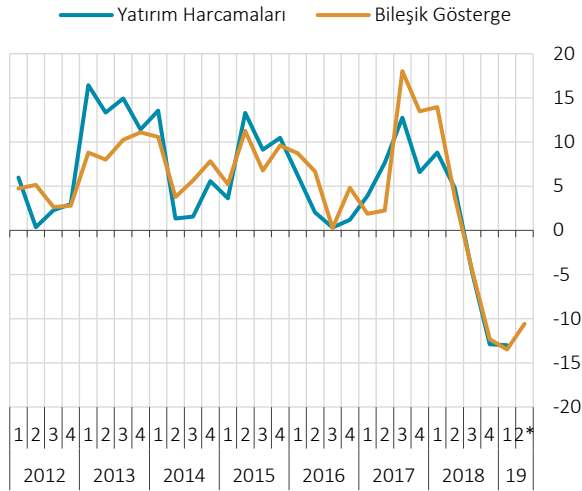

Grafik 4.2.4: Tüketici Güven Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Yatırımların tüketim harcamalarına kıyasla daha zayıf seyrinin yılın ikinci çeyreğinde de devam ettiği değerlendirilmektedir. Finansal oynaklık ile kredi koşullarındaki sıkılaştırma yatırım harcamalarını sınırlamaya devam etmektedir. Nisan ve Mayıs aylarında yatırım malları ithalatı ilk çeyreğe kıyasla gerilerken, yatırım malları üretimi bir miktar artmıştır. Yılın ilk çeyreğinde güçlü yükselen kamu sermaye gider ve transferlerinin ikinci çeyrekte gerilemesi yatırımlardaki zayıf seyri getiren bir diğer gelişmedir. Bileşik gösterge, yatırım harcamalarında yıllık bazda daralmanın bir miktar azalacağına işaret etmesine rağmen, söz konusu gelişme dönemlik bazda düşüşe karşılık gelmektedir (Grafik 4.2.5). İktisadi Yönelim Anketi (İYA) sabit sermaye yatırım eğilimi verileri yılın ikinci çeyreğinde yatay seyrederken, ihracatçı sektörlerdeki nispeten olumlu görünüm bu dönemde de korunmuştur (Grafik 4.2.6).

Grafik 4.2.5: Yatırım Harcamaları ve Bileşik Gösterge**
(Yıllık % Değişim)

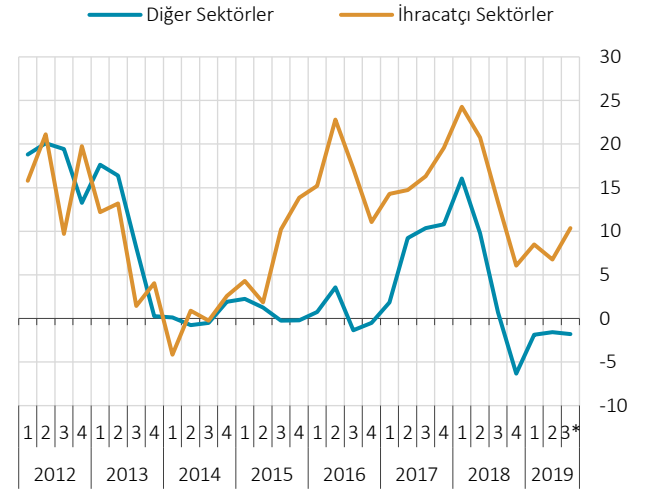

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Mayıs ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge diğer metalik olmayan mineral maddeler üretimi, makine ve teçhizat üretimi, sermaye malları sanayi yurt içi reel ciro ve sermaye malları ithalat miktar endeksi yıllık değişimlerinin ağırlıklı ortalamasıdır. Ağırlıklar regresyon analizinden elde edilmiştir.

Grafik 4.2.6: İYA Sektörel Sabit Sermaye Yatırım Eğilimi
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Artacak – Azalacak, %)

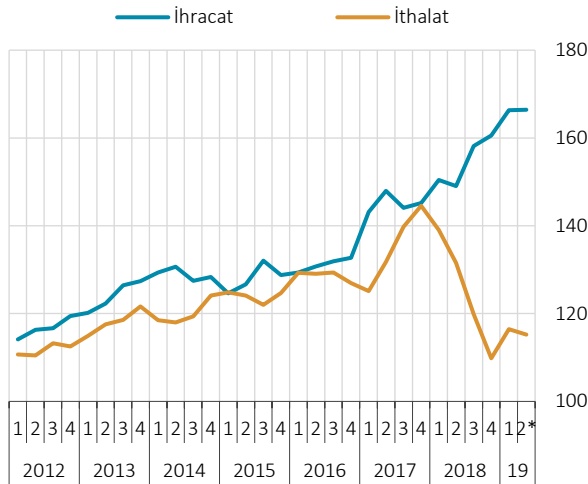

Kaynak: TCMB.

* Temmuz ayı itibarıyla.

Net ihracatın dönemlik büyümeye yaptığı katkının ikinci çeyrekte arttığı ve yıllık büyümeye en yüksek katkı yapan bileşen olmaya devam ettiği değerlendirilmektedir (Grafik 4.2.7). Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere küresel büyüme görünümüne ilişkin kısmi yavaşlama sinyallerine rağmen nispeten gücünü koruyan dış talep ve reel kurdaki birikimli değer kaybının yanı sıra yurt içi talepteki yavaşlamaya bağlı olarak firmaların dış piyasalara yönelme eğilimi mal ihracatını desteklemektedir. Mal ihracatındaki olumlu gelişmelerin yanı sıra yabancı ziyaretçi sayılarında tarihi en yüksek seviyelere ulaşılırken, Avrupa'dan gelen ziyaretçi sayısı da 2015 yılı seviyelerine geri dönmüştür. Turizm gelirlerindeki artışa paralel olarak taşımacılık gibi diğer hizmet gelirleri de yükselmektedir (Grafik 4.2.8). Bu kalemlerdeki olumlu seyir ikincil etkilerle de yurt içi talebi desteklemektedir.

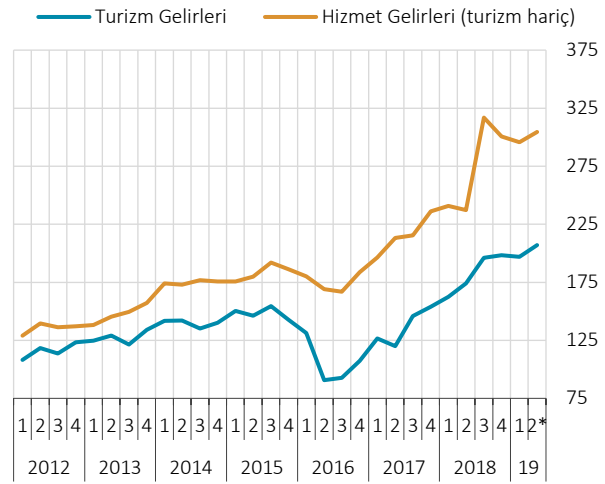
Grafik 4.2.7: İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri (Altın Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Nisan ve Mayıs dönemi gerçekleşme, Haziran ayı tahmindir.

Grafik 4.2.8: Turizm ve Hizmet Gelirleri (Reel, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)**

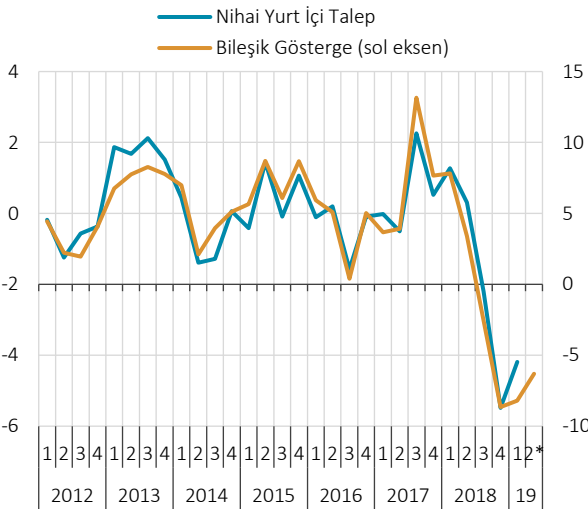
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Nisan ve Mayıs dönemi gerçekleşme, Haziran ayı tahmindir.

** TÜFE ile reelleştirilmiştir.

İkinci çeyreğe ilişkin gelişmeler birlikte ele alındığında, iktisadi faaliyetin ılımlı bir şekilde toparlanmaya devam ettiği değerlendirilmektedir. Bileşik göstergeler, nihai yurt içi talepte yıllık bazda daralmanın süreceğine işaret ederken, dönemlik bazda yataya yakın bir seyre işaret etmektedir (Grafik 4.2.9). Net ihracatın yıllık büyümeye yüksek katkısının azalarak da olsa sürmesi, dönemlik büyümeye katkısının ise artması beklenmektedir (Grafik 4.2.10).

Grafik 4.2.9: Nihai Yurt İçi Talep ve Bileşik Gösterge (Yıllık % Değişim)**

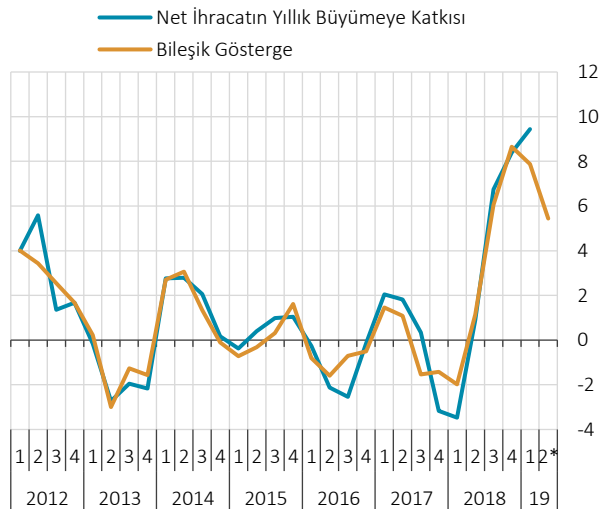

Kaynak: HMB, TCMB, TÜİK.

* Üretim ve ciro göstergeleri Mayıs, kredi ve vergi göstergeleri Haziran ayı itibarıyladır.

** Bileşik gösterge yurt içi ciro, sanayi üretimi, vergi gelirleri ve kredilerden seçilen 10 farklı göstergenin yıllık yüzde değişimlerinin ilk temel bileşenidir.

Grafik 4.2.10: Net İhracatın Katkısı ve Bileşik Gösterge (% Puan)**

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Nisan ve Mayıs ayları gerçekleşme, Haziran ayı tahmindir.

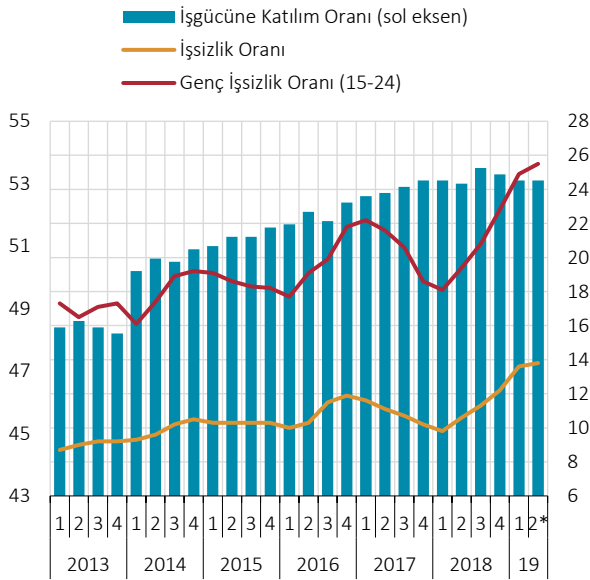
** Bileşik gösterge mal ihracat ve ithalat verileri ile dış hat yolcu sayıları kullanılarak oluşturulmuştur. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile elde edilmiştir.

2019 yılında iktisadi faaliyetteki ılımlı toparlanmanın ve ekonomideki dengelenmenin süreceği, toplam talep koşullarının ise enflasyona düşüş yönlü katkı vereceği öngörülmektedir. Dış talebin iktisadi faaliyeti olumlu etkilediği bu dönemde, jeopolitik gelişmelerin yanında, küresel iktisadi faaliyete ilişkin belirsizlikler sermaye akımları ve dış ticaret kanalıyla büyüme üzerindeki aşağı yönlü riskleri canlı tutmaktadır.

4.3 İşgücü Piyasası

İşsizlik oranları 2019 yılı ilk çeyreğinde iktisadi faaliyette görülen toparlanmaya rağmen bir önceki çeyreğe göre artış eğilimini sürdürmüştür (Grafik 4.3.1). Mevsimsellikten arındırılmış toplam ve tarım dışı işsizlik oranları 2018 yılının son çeyreğine kıyasla sırasıyla 1,4 ve 1,6 puan artarak yüzde 13,6 ve 15,8 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranındaki artışın temel belirleyicisi özellikle inşaat ve sanayi sektörleri kaynaklı istihdam kayıpları olurken, katılım oranının gerilemesi bu yükselişi sınırlamıştır (Grafik 4.3.2). Yılın ikinci çeyreğinde işsizlik oranlarındaki artışın daha sınırlı olduğu gözlenmektedir. 2019 yılının Mart-Mayıs aylarını kapsayan Nisan döneminde mevsimsellikten arındırılmış toplam ve tarım dışı işsizlik oranları sırasıyla yüzde 13,8 ve yüzde 16,0 olmuştur.

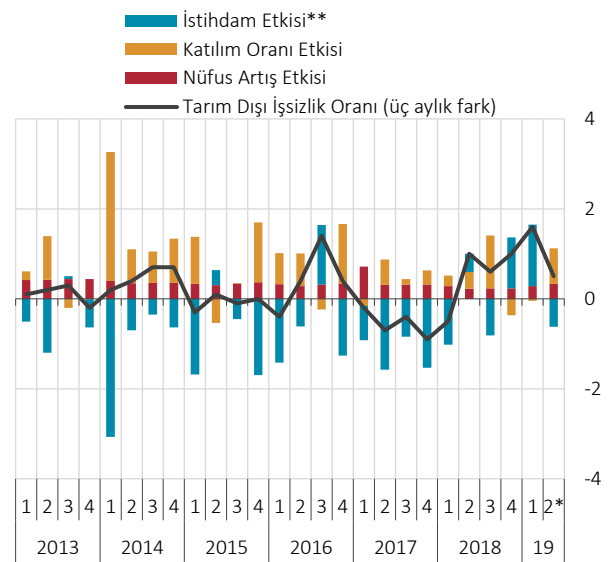
Grafik 4.3.1: İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranları
(Mevsimsellikten Arındırılmış, %)

Kaynak: TÜİK.

* Nisan dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.2: Tarım Dışı İşsizlik Oranı Çeyreklik Değişimine Katkıları
(Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

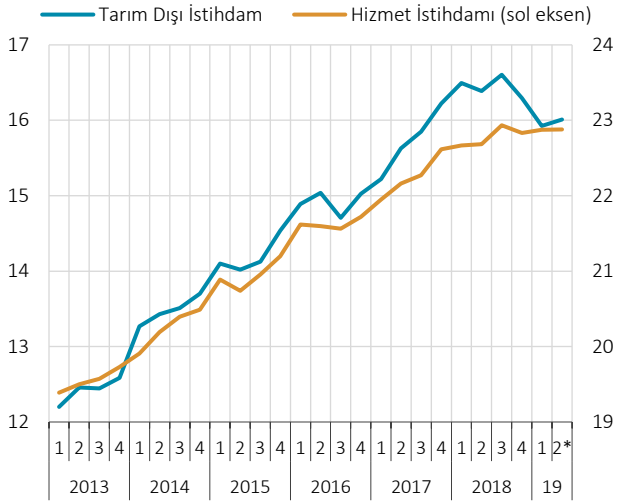
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Nisan dönemi itibarıyla.

** İstihdam artışı, tarım dışı işsizlik oranını azaltıcı yönde etkilemektedir.

2019 yılının ilk çeyreğinde tarım dışı istihdam bir önceki çeyreğe kıyasla yüzde 1,6 oranında düşmüştür (Grafik 4.3.3). Hizmetler sektörü istihdamı oldukça sınırlı bir oranda artarken sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam sırasıyla yüzde 4,7 ve yüzde 7,8 gibi yüksek oranlarda azalmıştır (Grafik 4.3.4). Buna karşılık, söz konusu dönemde kamu kesimi tarafından istihdama verilen katkı sürmüştür. Nisan döneminde istihdam, sanayi sektöründe önemli oranda artarken, hizmetlerde turizm bağlantılı konaklama-yiyecek sektörünün yüksek katkısına rağmen iç talebe duyarlı sektörler kanalıyla gerilemiş, inşaat sektöründe ise düşüşünü sürdürmüştür (Grafik 4.3.5). Şubat sonu itibarıyla açıklanan istihdam teşvik paketinin, turizm bağlantılı sektörler gibi mevsimlik işçi çalıştıran işverenlerin eleman alımlarını öne çekme kanalıyla, son dönem itibarıyla işgücü piyasasını olumlu etkilemiş olabileceği değerlendirilmektedir.

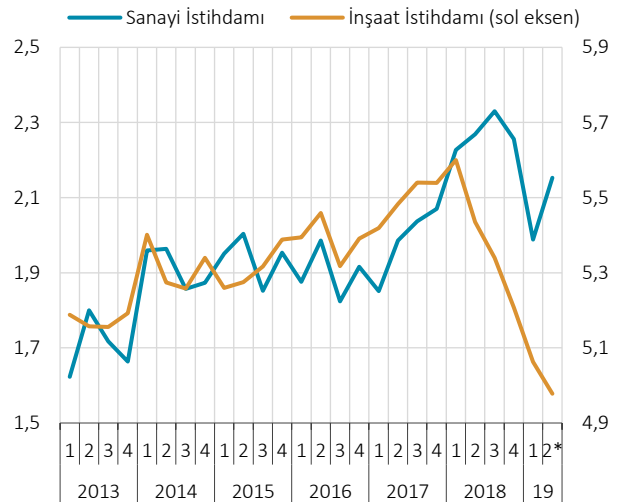
Grafik 4.3.3: Tarım Dışı İstihdam ve Hizmet İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: TÜİK.

* Nisan dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.4: Sanayi ve İnşaat İstihdamı (Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

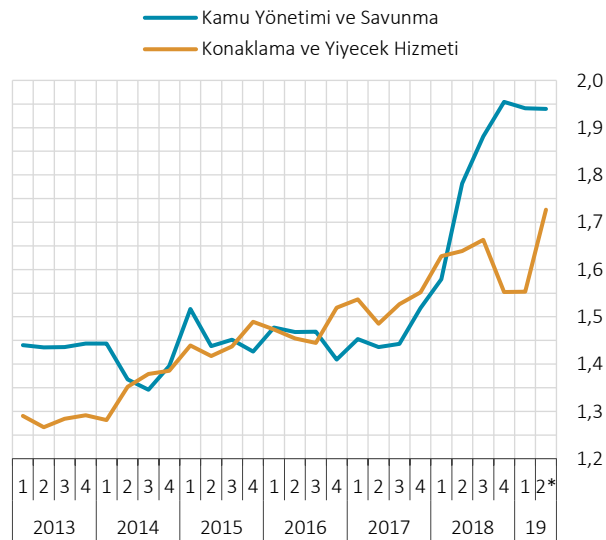

Kaynak: TÜİK.

* Nisan dönemi itibarıyla.

Öncü göstergeler incelendiğinde, ticaret ve hizmetler sektörü istihdam beklentilerinde ılımlı bir artış gözlenirken inşaat sektöründe azalış devam etmektedir (Grafik 4.3.6). Tarım dışı işsizlik oranıyla beraber hareket eden Kariyer.net ilan başına başvuru sayısının yükselişi de işsizlik oranlarının bir müddet daha yüksek seviyesini koruyacağına işaret etmektedir (Grafik 4.3.7).

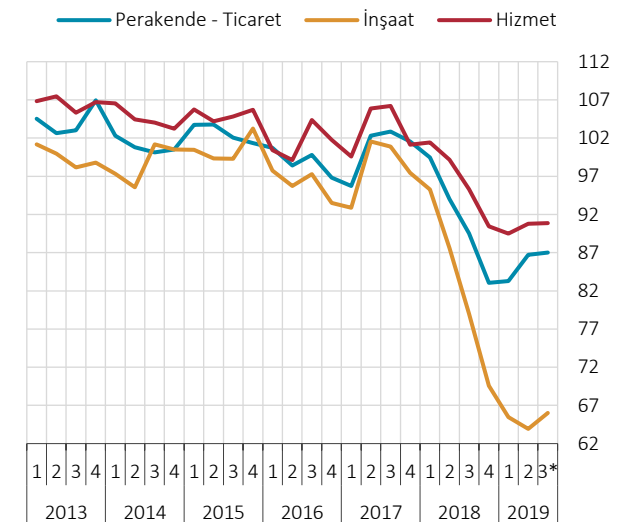
Grafik 4.3.5: Seçilmiş Hizmet Sektörleri İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Nisan dönemi itibarıyla.

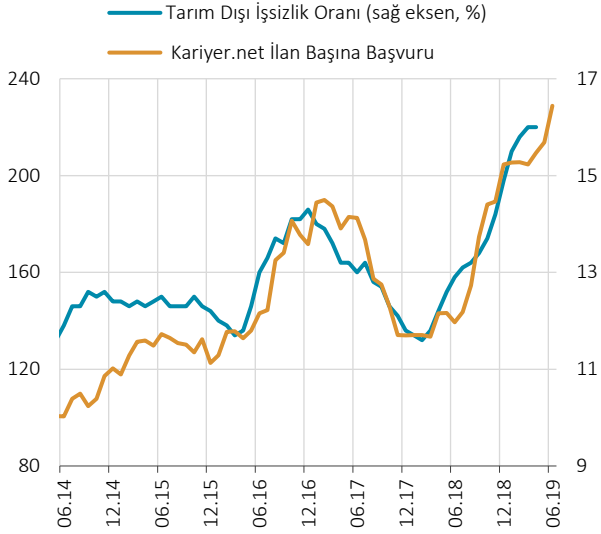
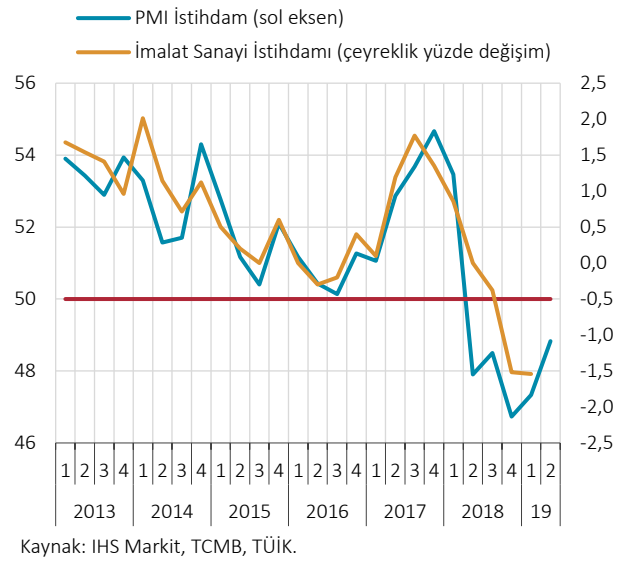
Grafik 4.3.6: Önümüzdeki Üç Ayda Sektörler Bazında Çalışan Sayısı Beklentisi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Kaynak: TÜİK.

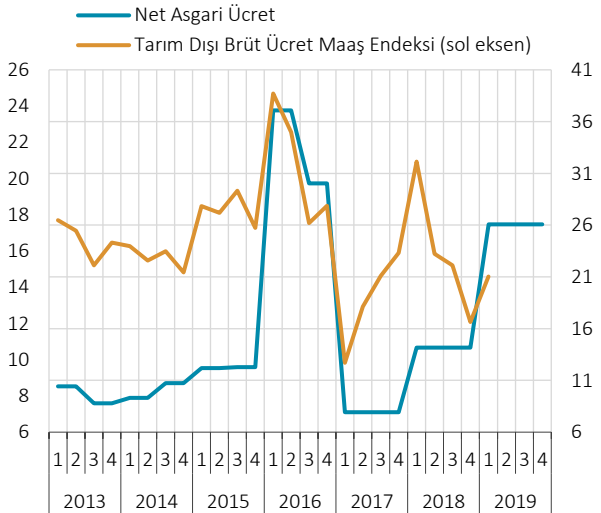
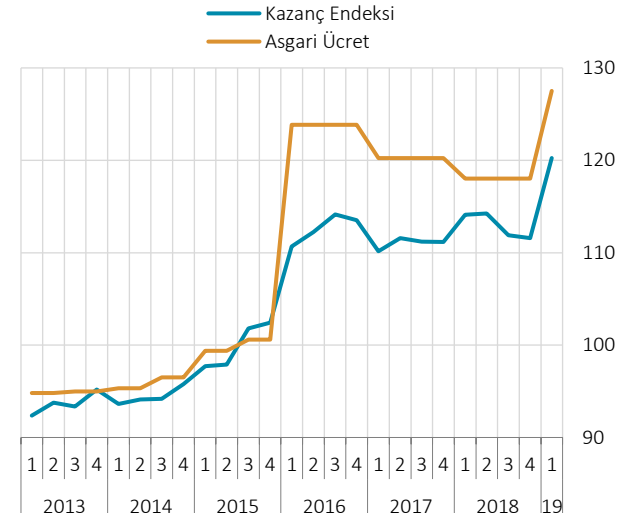
* Temmuz ayı itibarıyla.

Sanayi istihdamı ile ilgili hem İYA hem de PMI göstergeleri ikinci çeyrek için artış yönündedir (Grafik 4.3.8). Bu gelişmelere ek olarak, Nisan- Mayıs ayları ortalaması itibarıyla sanayi üretimi verilerinin ilk çeyreğe göre artış kaydetmesi sektör istihdamını destekler niteliktedir. Ayrıca, Şubat sonunda açıklanan istihdam teşvik paketinin de Nisan dönemi itibarıyla işgücü piyasasını turizm bağlantılı sektörlerde olumlu etkilemiş olabileceği düşünülmektedir.

Grafik 4.3.7: Kariyer.net İlan Başına Başvuru ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı* (Mevsimsellikten Arındırılmış)**Grafik 4.3.8: İmalat Sanayi Sektörü İstihdamı ve PMI İstihdam Değeri (Mevsimsellikten Arındırılmış)**

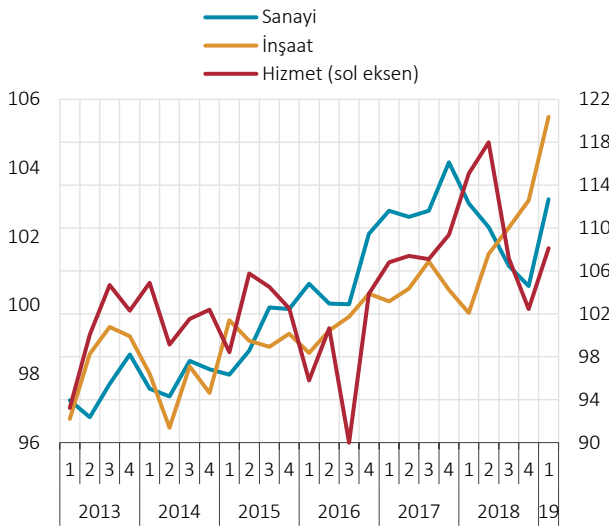
4.4 Ücretler ve Verimlilik

2019 yılında asgari ücret yüzde 26 oranındaki artışla net 2.020 TL olarak belirlenmiştir. Bu gelişmenin etkisiyle 2019 yılının ilk çeyreğinde tarım dışı nominal ücretlerdeki yıllık yükseliş oranı yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 4.4.1). Çeyreklik artış oranının enflasyonun üstünde kalmasıyla reel ücretler dönemlik bazda artmıştır (Grafik 4.4.2).

Grafik 4.4.1: Tarım Dışı Ücret Endeksi ve Net Asgari Ücret (Nominal, Yıllık % Değişim, 2015=100)**Grafik 4.4.2: Tarım Dışı Saatlik Kazanç Endeksi ve Asgari Ücret (Reel*, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)**

2019 yılının ilk çeyreğinde iktisadi faaliyetlerdeki kısmi toparlanmanın işgücü piyasasına yansımaları sınırlı kalmış, bu doğrultuda tarım dışı sektörde kısmi emek verimliliği (tarım dışı katma değer/ tarım dışı istihdam) artmıştır (Grafik 4.4.3). Verimlilik artışının kişi başı reel ücretler artışının gerisinde kalması, tarım dışı reel birim ücretlerin (kişi başı reel ücret/verimlilik) ilk çeyrekte artmasına neden olmuştur (Grafik 4.4.4).

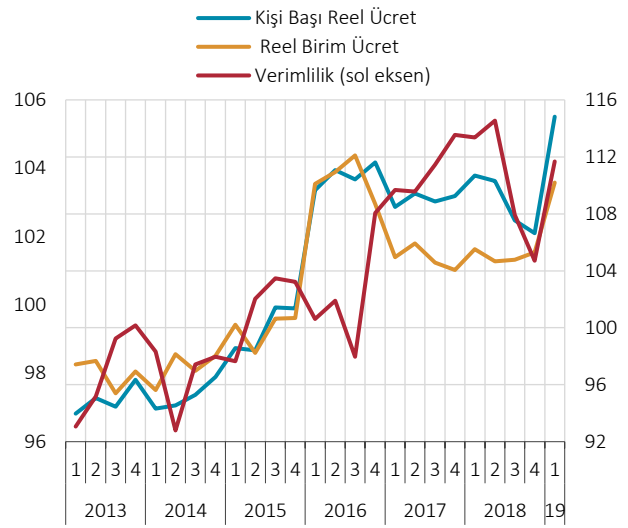
Grafik 4.4.3: Sektörel Kısmi Emek Verimliliği*
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Tarım dışı katma değer/tarım dışı istihdam.

Grafik 4.4.4: Tarım Dışı Kısmi Emek Verimliliği*, Kişi Başı Reel Ücret ve Reel Birim Ücret** (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

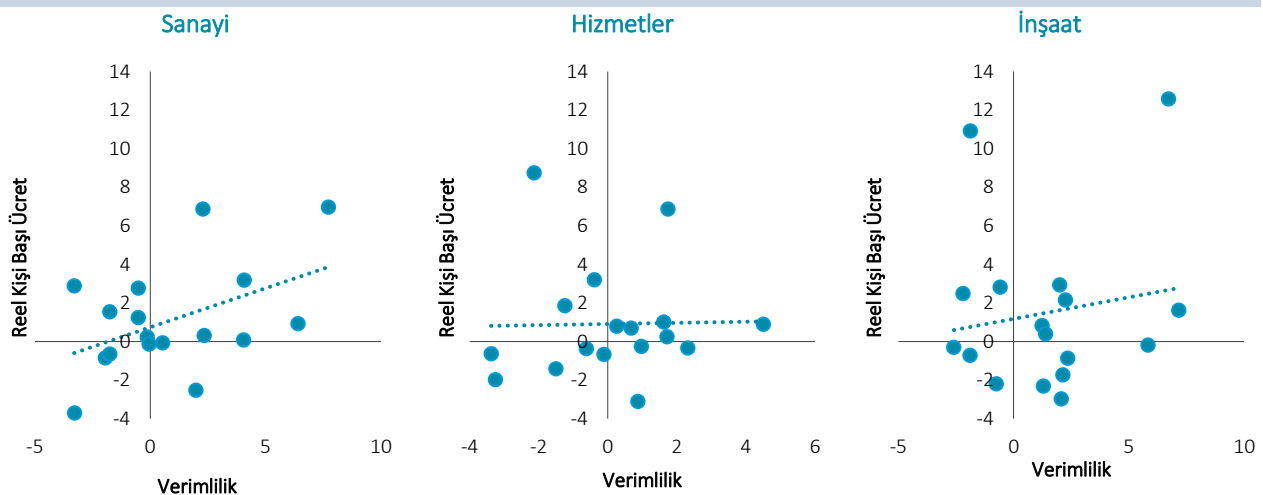
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Tarım dışı katma değer/tarım dışı istihdam.

** Kişi başı reel ücret/verimlilik. Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

Birim ücretler açısından ekonomi genelinde verimlilik artışlarının ücretlere yansımalarının sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Son dönemde gözlenen verimlilik artışının temel olarak inşaat sektörü istihdamındaki daralmadan kaynaklanması ekonomi genelinde ilave bir ücret baskısı oluşturmayacağına işaret etmektedir. Bununla birlikte, istihdam kayıplarının yaşandığı dönemlerde istihdam kompozisyonu nitelikli işgücü lehine değişerek ortalama ücretleri artış yönünde etkilediğinden, bu gibi dönemlerde ücretlendirme davranışıyla ilgili kesin bir çıkarım yapmak mümkün olmamaktadır. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, ana sektörler incelendiğinde verimlilik-ücret ilişkisini en belirgin olarak yansıtan sektörün sanayi olduğu, tarım-dışı sektör genelinde ise verimlilik-ücret geçişkenliğinin daha sınırlı olduğu söylenebilir (Grafik 4.4.5).

Grafik 4.4.5: Sektörel Verimlilik ve Reel* Kişi Başı Ücret Gelişmeleri (Mevsimsellikten Arındırılmış, Bir Önceki Döneme Göre Değişim, 2015-2019 Yılları Arasındaki Çeyrekler)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

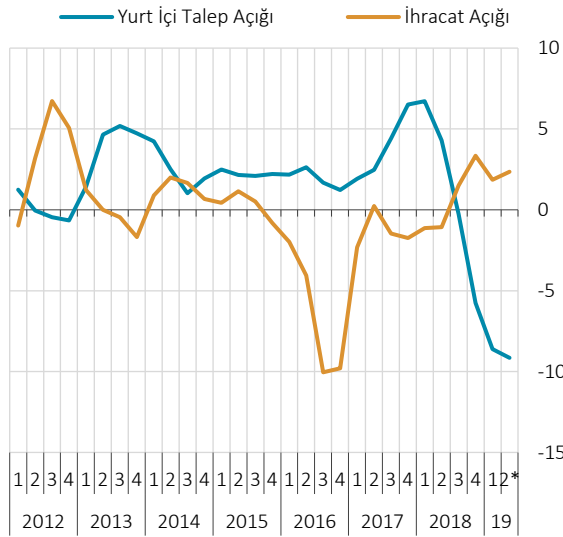
* Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

Sonuç olarak, asgari ücretteki yüksek oranlı artışın ve diğer ücret ayarlamalarında geçmiş enflasyona endeksleme davranışının belirgin olması nedeniyle 2019 yılında nominal ücret artış oranlarının bir önceki yıla göre daha yüksek olması beklenmektedir. Ancak, istihdam piyasası görünümündeki zayıf seyrin bu artışı kısmen sınırlandıracağı öngörülmektedir.

4.5 Çıktı Açığı

Ekonominin çevrimsel durumu ve enflasyon üzerindeki talep yönlü baskıların değerlendirilmesine yönelik olarak TCMB bünyesinde çeşitli yöntemlerle türetilen çıktı açığı göstergeleri takip edilmektedir.² Mevcut görünüm altında çıktı açığının bileşenleri incelendiğinde, 2019 yılının ilk yarısında ihracatın uzun dönem eğiliminin üstündeki, yurt içi talebin ise altındaki seyirlerini korudukları tahmin edilmektedir (Grafik 4.5.1). Toplam çıktı açığı ise, talep koşullarının enflasyona düşüş yönlü katkısının sürdüğüne işaret etmiştir (Grafik 4.5.2).

Grafik 4.5.1: Talep Bileşenlerine Göre Ayrıştırılmış Çıktı Açığı (iki Çeyreklik Hareketli Ortalama, %)**

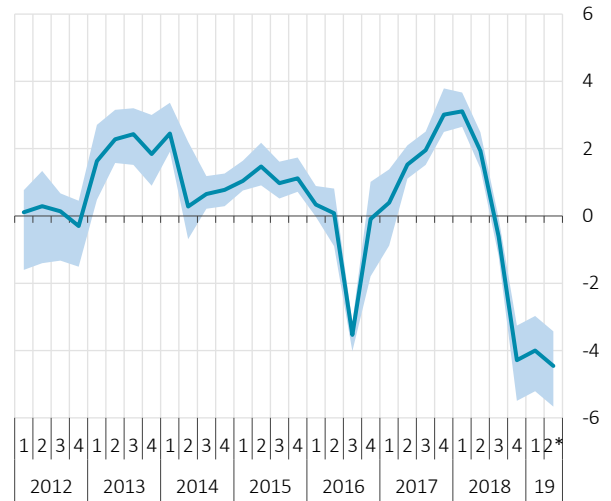

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* İkinci çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

**Talep bileşenlerine göre oluşturulmuş çıktı açığı serisi (bk. Enflasyon Raporu 2018-III Kutu 4.1).

Grafik 4.5.2: Çıktı Açığı Göstergeleri (Ortalama ve Minimum-Maksimum Bandı, %)

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* İkinci çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

² Bkz. Enflasyon Raporu 2017-1, Kutu 4.2, "Alternatif Göstergelerle Çıktı Açığına Bakış", sf. 55-59.

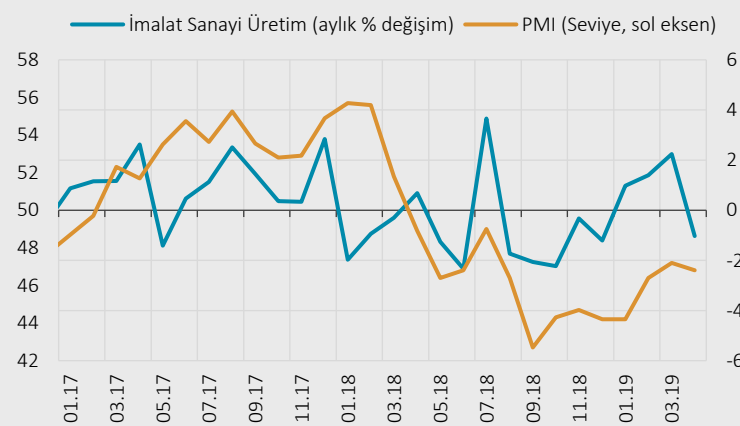
Kutu 4.1

İmalat Sanayi Üretimi ve PMI Göstergeleri İlişkisi

Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) iktisadi faaliyetin seyrine dair takip edilen önemli göstergelerden birisidir.¹ PMI'nın her ayın ilk iş gününde bir önceki aya dair eğilimleri sunması, zamanlı bilgi açısından ankete atfedilen önemi artırmaktadır. Anket katılımcıları, kendilerine yöneltilen soruları faaliyetin bir ay öncesine göre yönünü belirtecek şekilde yanıtlamakta, birleştirilen sonuçlar yayılım endeksine çevrilmektedir. 50 değeri endeksin eşik seviyesiyken, bu değer altı imalat sanayi üretiminin daraldığı, üstü ise genişlediği şeklinde yorumlanmaktadır.

Son dönem gelişmeleri incelendiğinde, endeks manşet değerinin 2018 yılı Nisan ayından itibaren 50 seviyesinin altında kaldığı gözlenmektedir. Endeksin eşik seviyenin altında kalması imalat sanayi üretiminin daralacağı yönünde yorumları beraberinde getirmektedir. Ancak, 2019 yılında daha belirgin olmak üzere, söz konusu dönem içinde belirli aylarda imalat sanayi üretiminin aylık bazda artış sergilemiş olması, endeksi yorumlarken dikkatli olunması gerektiğine işaret etmektedir (Grafik 1).

Grafik 1: İmalat Sanayi Üretimi ve PMI (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: IHS Markit-İstanbul Sanayi Odası, TÜİK.

Bu kutuda, Koenig (2002) çalışmasını takiben şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- Eşik seviyesi fiili olarak 50 değerinden farklılaşmakta mıdır?
- PMI endeksinin seviyesi kadar aylık değişimleri de önemli midir?
- Zaman içinde bu ilişkiler değişmekte midir?

PMI anketinin sadece büyük ölçekli firmalarla yapılması, anket yanıtlarında sadece yön bilgisinin aranması, diğer bir deyişle değişimin büyüklüğüne ilişkin bilgi olmaması ve finansal çalkantı dönemlerinde katılımcıların daha karamsar bir tutum izleme ihtimali gibi unsurlar endeksin bilgi değerinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.² Bu amaçla, imalat sanayi üretim endeksindeki çeyreklik yüzde değişimin, PMI seviyesi ve çeyreklik değişimi ile açıklandığı aşağıdaki denklem 2005Ç2-2019Ç1 dönemi için tahmin edilmiştir. İlişkinin zaman içinde değişip değişmediğini izleyebilmek için, 2005-09, 2010-14 ve 2015-19 alt dönemleri için tahmin işlemi tekrarlanmıştır. Aynı analiz PMI manşet verisinin yanı sıra üretim alt endeksi için de gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar raporlanmıştır. Analizde kullanılan tüm veriler mevsimsellikten arındırılmıştır.

$$(\Delta \text{imsue}_t / \text{imsue}_{t-1}) * 100 = c(1) * (\text{pmi}_t - c(2)) + c(3) * \Delta \text{pmi}_t + \varepsilon_t$$

¹ Türkiye'de PMI anketi İstanbul Sanayi Odası ve IHS Markit tarafından birlikte düzenlenmektedir.

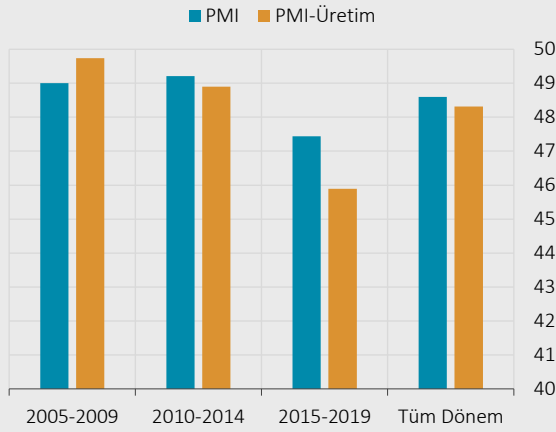
² Türkiye'de eşik seviyeye ilişkin bir çalışma Eren (2014) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada açıklanan değişken olarak GSYİH kullanılmıştır.

Denklemden c(2) katsayısı eşik seviyeyi gösterirken; c(1) katsayısı PMI endeksi ile eşik seviye arasındaki farkın, c(3) ise PMI endeksindeki çeyreklik farkın imalat sanayi üretimi çeyreklik değişimi üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tahmin sonuçları incelendiğinde dikkat çeken ilk husus eşik seviyenin (c(2) katsayısı), 50'den farklı olması ve zaman içinde değişmesidir. Tüm dönem için yapılan analizde eşik seviyenin 48,6 olduğu saptanırken, 2015-2019 dönemi için yapılan analizde söz konusu seviye 47,4'e gerilemiştir. Üretim alt endeksi için analiz tekrarlandığında ise eşik seviye için tahmin edilen değer, aynı dönemler için, 48,3'ten 45,9'a gerilemektedir (Grafik 2).

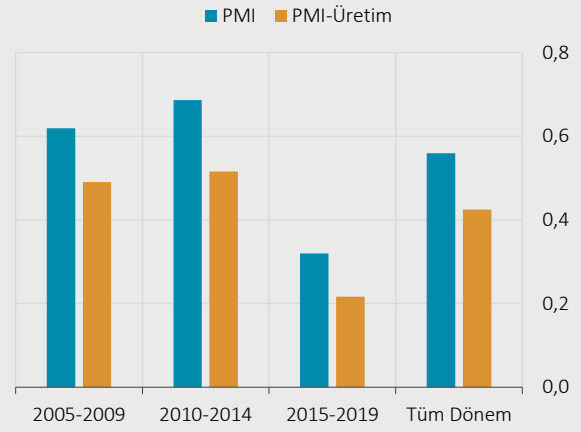
Eşik değerden sapmanın imalat sanayi üretimi değişimi üzerindeki etkisini gösteren c(1) katsayısı tüm dönem için yapılan analizde 0,56 olarak tahmin edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, PMI eşik değerinin 1 puan üzerine çıktığında imalat sanayi üretimi için yaklaşık yüzde 0,6 oranında artış ima etmektedir. 2015-2019 dönemi için yapılan tahminde, bu katsayı diğer alt dönemlere kıyasla daha düşük bir değer (0,32) almaktadır. Alt endeks için analiz tekrarlandığında da benzer bir görünüm ortaya çıkmaktadır (Grafik 3).

Grafik 2: Eşik Değer Tahmini - c(2)

Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Grafik 3: Eşik Değerden Sapma Katsayısı Tahmini - c(1)

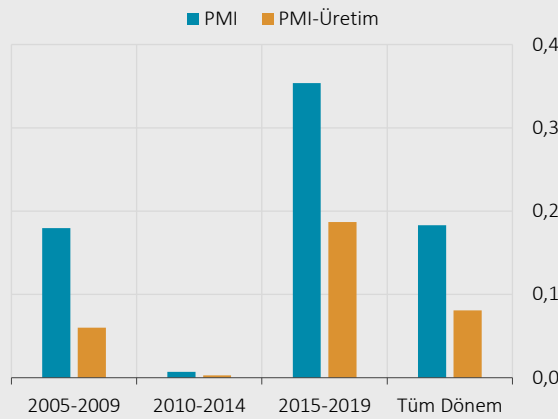
Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

PMI çeyreklik değişiminin imalat sanayi üretimi üzerindeki etkisi, c(3), incelendiğinde, tüm dönem için yapılan tahminden elde edilen katsayının 0,18 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³ Bu gözlem, özellikle daralmayı takip eden toparlanma dönemlerinde (örneğin 2009 yılının ilk yarısında) endeks eşik değerinin altında kalsa dahi endeksteki yükselişin imalat sanayi üretiminde artış ima edebileceğine işaret etmektedir. PMI değişimi için 2015-2019 dönemi için yapılan tahminden elde edilen katsayı tahmini 0,35 seviyesine yükselmiş ve son dönemde endeksteki değişime atfedilmesi gereken önemin arttığına işaret etmiştir. Üretim alt endeksi için analiz tekrarlandığında da tahmin edilen değer zaman içinde büyümekte ve istatistiki anlamlılığı ifade eden t-değeri yükselmektedir (Grafik 4 ve 5).

Tahmin edilen denklemin sanayi üretimindeki değişimi açıklama gücü incelenecek olursa, uyarlanmış belirleme katsayısının (R^2) tüm dönem için yapılan analizde yüksek bir değer aldığı gözlenmektedir. Ne var ki, beşer yıllık dönemler için yapılan tahminler belirleme katsayısının düşme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır ve 2015-2019 döneminde söz konusu denklemin açıklayıcı gücü oldukça zayıflamıştır (Grafik 6). Diğer yandan, denklemin PMI'daki değişimin eklenmiş olması (2010-2014 dönemi hariç) alt dönemlerde ve tüm dönem için yapılan analizlerde uyarlanmış belirleme katsayısını yükseltmektedir.

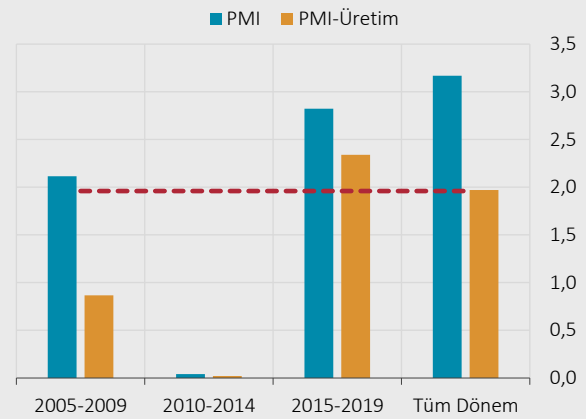
³ Grafik 5'te yer alan yatay doğru kritik değeri göstermektedir.

Grafik 4: PMI Değişim Katsayısı Tahmini - c(3)

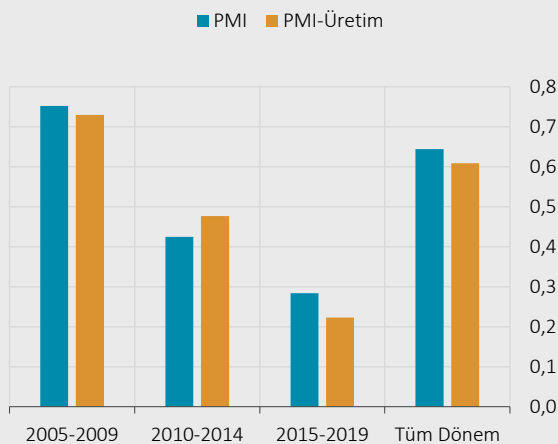
Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Grafik 5: PMI Değişim Katsayısı İstatistiksel Anlamlılık Düzeyi (t-Değerleri)

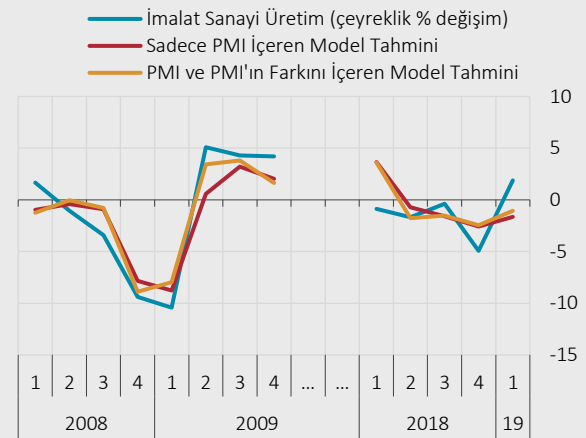
Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Bu kutuda, iktisadi faaliyetin seyrine ilişkin bilgi edinebilmek için sıklıkla takip edilen PMI göstergelerinin imalat sanayi üretimi çeyreklik yüzde değişimini açıklama gücü incelenmiştir. Bulgularımız, endeksin seviyesi kadar endeksteeki değişimin de önemli olduğunu ve eşik seviyenin 50 değerinden farklılaştığını ortaya koymaktadır. Alt dönemler için analizler tekrarlandığında, katsayı tahminleri farklılaşabilmekte ve istatistiksel olarak anlamlılıklarını kaybedebilmektedir. Manşet PMI değeri için elde ettiğimiz tahminler, son beş yıllık dönemde eşik seviyenin düştüğüne, bu seviyeden sapmanın açıklayıcı gücünün düştüğüne, buna karşılık PMI'daki değişimin öneminin arttığına işaret etmektedir. Bu nedenle, sadece açıklanan manşet PMI değerinin 50 seviyesine kıyasla konumunu dikkate alarak imalat sanayi üretimi hakkında çıkarımda bulunmanın yanıltıcı olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda, endeksteeki değişim bilgisi dikkate alındığında dahi, PMI ile imalat sanayi üretimi arasındaki ilişkinin zayıfladığı görülmektedir (Grafik 7). İmalat sanayiine sektörel katkılarının dönemsel olarak değişebilmesi, örnekleme görece sabit olan anketlerle gerçekleştirmeler arasındaki ilişkinin zaman içinde zayıflamasına sebep olabilecek bir unsurdur. Örneğin, son yıllarda diğer ulaşım araçları ve temel eczacılık ürünleri gibi sektörlerin görece olumlu performansına karşılık inşaat, taşıt ve makine-teçhizat bağlantılı sektörlerdeki zayıflamanın endeksin bilgi değerindeki düşüşte etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

Grafik 6: Uyarlanmış Belirleme Katsayısı (R^2) Değerleri

Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Grafik 7: İmalat Sanayi Üretimi ve Model Tahminleri

Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Kaynakça

Eren, O. (2014). Forecasting the Relative Direction of Economic Growth by Using the Purchasing Managers` Index. İktisat, İşletme ve Finans, 29(344), sayfa 55-72.

Koenig, E. (2002). Using the Purchasing Managers` Index to Assess the Economy`s Strength and the Likely Direction of Monetary Policy. Federal Reserve Bank of Dallas Economic & Financial Policy Review, 1(6).

Kutu 4.2

Türkiye'nin Küresel Değer Zincirleri İçerisindeki Konumu

Küresel ekonomideki genel eğilime bakıldığında üretim, dış ticaret ve yatırımlar küresel değer zincirleri olarak adlandırılan ve farklı üretim aşamalarının birçok ülkede gerçekleştirilmesine dayanan bir sürece tabi olmaktadır. Üretim aşamalarının farklı sektörlerde ve ülkelerde gerçekleşmesi küresel ticaretin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan, üretimde en çok katma değer gerçekleştirilen aşamaya ev sahipliği yapan ülkeleri küresel ticarete de önemli bir oyuncu haline getirmiştir. Dolayısıyla ülkelerin küresel değer zincirlerindeki pozisyonunu ve bunun zaman içerisinde nasıl değiştiğini anlamak, küresel dış ticaret pastasından alınacak pay açısından önem arz etmektedir.

İktisat yazınında son zamanlarda “*yukarı akım (upstreamness)*” olarak bilinen ve üretimin nihai tüketimden uzaklığının ölçülmesinde kullanılan bir yöntem geliştirilmiştir (Antrás ve diğ. 2012). Yukarı akım nihai tüketime doğru gerekli aşama sayısını ifade eden ve ülkelerin katma değer yaratma becerilerini yansıtan bir kavramdır. Toplam N tane sektörü içeren bir ekonomide herhangi bir $i \in \{1, \dots, N\}$ sektörü için yukarı akım değeri U_i olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$U_i = 1 \cdot \frac{F_i}{Y_i} + 2 \cdot \frac{\sum_{j=1}^N d_{ij} F_j}{Y_i} + 3 \cdot \frac{\sum_{j=1}^N \sum_{k=1}^N d_{ik} d_{kj} F_j}{Y_i} + 4 \cdot \frac{\sum_{j=1}^N \sum_{k=1}^N \sum_{l=1}^N d_{il} d_{lk} d_{kj} F_j}{Y_i} + \dots \quad (1)$$

Burada i endüstrisindeki toplam üretim miktarı Y_i , bu toplam üretimin nihai mal olarak tüketilen kısmı F_i olarak gösterilmektedir. Bir diğer terim olan d_{ij} ise j sektöründe 1 dolarlık ürün üretebilmek için i endüstrisinden tedarik ettiği girdi malına ait üretimin dolar cinsinden ifadesidir. i endüstrisinin yukarı akım değeri ne kadar yüksekse o endüstri üretim zincirlerinin her katmanında o kadar çok işlenmekte ve katma değer kazanmaktadır. Burada dikkat çeken husus i endüstrisinde üretilen çıktının hem nihai mal hem de değer zincirinde sonra gelen endüstrilerde ara mal olarak kullanılabilmesidir. (1) nolu denklemden görülebileceği üzere değer zincirlerinde başlangıç endüstrisi i , nihai tüketime ulaşımı sağlayan son aşamadaki endüstri ise j olarak tanımlanmıştır. i ve j endüstrileri arasındaki diğer endüstriler l ve k (ekonomide toplamda dört farklı endüstri olduğunu varsayarsak) ise değer zincirlerindeki ara endüstriler olarak gösterilmiştir. i sektöründe üretilen çıktının j sektörüne, dolayısıyla nihai tüketime ulaşabilmesi için aynı zamanda l ve k olarak adlandırılan ara endüstrilerde sırasıyla işlenmesi ve ulaşabildiği her endüstride katma değer kazandıktan sonra nihai tüketiciye ulaşması gerekmektedir. i sektörünün çıktısının sonraki üretim aşamalarındaki kullanım eğilimini daha iyi yakalayabilmek için bu denklemdeki her bir terim karşılık geldiği sektörün nihai tüketime olan uzaklığına 1 eklenmesiyle ve i sektörünün toplam üretimindeki payıyla ağırlıklandırılmıştır (Antrás ve Chor 2013). Örneğin başlangıç olan i endüstrisini ele alalım. Eğer i endüstrisindeki çıktı değer zincirindeki diğer endüstriler tarafından kullanılmıyorsa (1) nolu denklemin sağ tarafında sadece ilk terim anlamlı olacak, nihai tüketim toplam üretime eşit olacağından yukarı akım değeri 1 olacaktır. Eğer i sektörünün çıktısı aynı zamanda sadece j endüstrisinde girdi olarak kullanılıyorsa, (1) nolu denklemin sağ tarafındaki ilk iki terim yukarı akım değerini oluşturacaktır. Diğer taraftan, i endüstrisinden çıkan ürün önce k endüstrisinde işleniyor ve buradan çıktıktan sonra da j endüstrisinde girdi malı olarak kullanılıyorsa, yukarı akım değeri ilk üç terime bağlı olacaktır. Dolayısıyla yukarı akım değeri nihai tüketime doğru gerekli aşama sayısının analitik bir ölçütüdür. Üretimin doğrudan tüketilmesi durumunda ilgili sektörün endeks değerinin 1'e yakın olması beklenirken, sektördeki üretim başka sektörlerde girdi olarak kullanılıyorsa endeks değeri 1'in üzerinde olacaktır. Endeksin 1'e yakın olması söz konusu üretimin doğrudan nihai piyasada talep edildiğini göstermektedir.

Örneğin, Antrás ve diğ. (2012) makalesinin OECD ülkeleri için yaptığı çalışmada petrokimya endüstrisinin yukarı akım değeri 4,65 olarak bulunmuştur. Bu petrokimya endüstrisinden çıkan ürünün en az 4 farklı endüstride kullanıldıktan sonra nihai tüketime hazır hale geldiği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde kahvaltılık gevreğinin yukarı akım değeri ise 1,05 olarak ölçülmektedir. Diğer bir deyişle girdi malını üreten bir sektör ile tüketim malını üreten sektörün yukarı akım açısından farklı değerler alması beklenen bir durumdur.

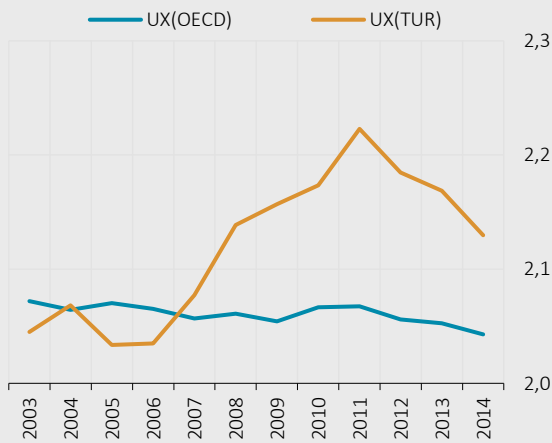
Bu kutuda, Türkiye'nin OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak küresel değer zincirleri konumundaki değişimi yukarıda bahsedilen yukarı akım çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu amaçla, Türkiye'nin ihracat ve ithalat yukarı akım değerleri hesaplanmış¹ ve zaman içerisindeki değişimi gösterilmiştir.² Yöntem olarak (Antrás ve Chor, 2013)'ün kullandığı 1 no'lu denklem takip edilmiştir:³

$$U_{TUR,t}^M = \sum_{i=1}^N \frac{M_{TUR,it}}{M_{TUR,t}} U_i \quad U_{TUR,t}^X = \sum_{i=1}^N \frac{X_{TUR,it}}{X_{TUR,t}} U_i$$

Burada $M_{TUR,it}$ ($X_{TUR,it}$) Türkiye'nin t zamanında i ürünü kategorisindeki ithalatını (ihracatını); $M_{TUR,t}$ ($X_{TUR,t}$) ise t zamanındaki toplam ithalatını (ihracatını) göstermektedir. U_i ise her bir i sektörünün yukarı akım değeridir. İthalat yukarı akım değeri yükseldikçe Türkiye ithal ettiği ürünleri doğrudan tüketmek yerine yurt içinde katma değer yaratacak şekilde daha fazla sektörde işleyebilmekte, ihracat yukarı akım değeri düştükçe ise ihracata konu ürünler görece nihai ürünler olup dış piyasalarda doğrudan tüketicileri hedeflemektedir. Benzer mantıkla ithalat yukarı akım değeri azaldıkça Türkiye kendi sınırları içerisinde dışarıdan ithal ettiği ürünlere daha az katma değer yaratmakta, ihracat yukarı akım değeri yükseldikçe ise Türkiye'nin ihraç ürünleri ara mal yoğun olmaya başlamaktadır. Bu durumda diğer ülkeler Türkiye'nin ihraç ürünleri üzerinde daha çok katma değer yaratma fırsatı elde etmektedir.

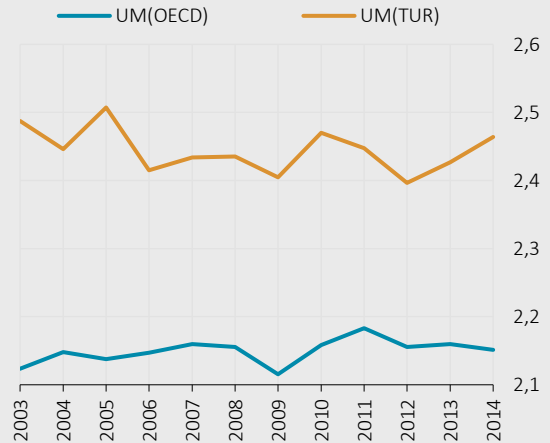
Aşağıdaki grafiklerde Türkiye'nin OECD ülkelerinin ortalamasına göre 2003'den 2014'e kadar ithalat ve ihracat yukarı akım değerinin nasıl değiştiği görülmektedir.

Grafik 1: Türkiye'nin OECD Ülkelerine Göre İhracat Yukarı Akım Değerinin Değişimi

Kaynak: TCMB hesaplamaları.

Grafik 2: Türkiye'nin OECD Ülkelerine Göre İthalat Yukarı Akım Değerinin Değişimi

Kaynak: TCMB hesaplamaları.

1 Birleşmiş Milletlerin (UNComtrade) veri tabanı her bir HS4 ürün kategorisinde 2003-2014 arasında ülkelerin ihracat ve ithalat değerlerini vermektedir.

2 Antrás ve diğ. (2012) 426 farklı endüstri için yukarı akım değerlerini 6 haneli I-O endüstri kodları halinde sağlamaktadır. İhracat ve ithalat yukarı akım değerleri HS4 ve I-O arasında bir uyum tablosu kullanılarak bu 426 farklı yukarı akım değerinin karşılık geldiği sektörlerdeki ihracat ve ithalat değerleri ile ağırlıklandırılmasıyla hesaplanmıştır.

3 Antrás ve diğ. (2012) tarafından sağlanan yukarı akım değerlerinin OECD ülkeleri arasında tutarlı bir ölçüt olduğu vurgulanmış ve bu değerler kullanılarak hesaplanan ihracat ve ithalat değerlerinin standart bir kıyaslama aracı olduğu varsayılmıştır.

2007 yılına doğru Türkiye, OECD ülkelerinin ortalamasına göre nihai talebe yönelik ürünleri ihraç ederken, bu yıldan sonra bu görelî pozisyonunda bir değişim yaşanmıştır. 2011 yılına kadar Türkiye'nin ihraç ürünleri dış piyasalarda ara mal olarak kullanılma eğilimi göstermiş ve OECD ortalamasındaki görelî düşüş de dikkate alındığında Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler üzerinde yurt dışında daha fazla katma değer yaratılmıştır (Grafik 1). İthalat yukarı akım değeri aynı dönem içerisinde OECD ortalamasından yüksek seviyelerde dalgalı bir seyir izlemiştir (Grafik 2). Bu durum Türkiye'nin OECD ülkelerine kıyasla yurtdışı piyasalardan ithal ettiği ürünlere daha fazla katma değer yaratabildiğini göstermektedir. İthalat ve ihracat yukarı akım değerleri arasındaki fark, yurtiçinde katma değer yaratabilen üretim katmanlarının artışı gösteren bir unsurdur. 2006 - 2011 yılları arası gerçekleşen ihracat yukarı akım değerindeki artış, aynı dönemin başında ve sonunda yakın değerler aldığı görülen ithalat yukarı akım değeri ile beraber göz önünde bulundurulduğunda, bu dönem aralığında katma değer yaratacak üretim katmanlarında bir azalış gözlenmektedir. 2011 yılından sonra ise bu durumun tersi yönünde bir gelişme olmuş; ithalat yukarı akım değerindeki artışa ihracat yukarı akım değerindeki hızlı düşüşün eşlik etmesi, bu katmanların daha çok katma değer yaratacak düzeyde genişlemesine pozitif bir katkı sunmuştur.

Kaynakça

Antrás, P., Chor, D., Fally, T., & Hillberry, R. (2012). Measuring the Upstreamness of Production and Trade Flows. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 102(3), 412–416.

Antrás, P. & Chor, D. (2013). Organizing the Global Value Chains. *Econometrica*, 81(6), 2127–2204.

United Nations Commodity Trade Data (2010) <https://comtrade.un.org/>

